

Доц. д-р Пенчо Пенчев*

ПРОФЕСОР ИВАН КИНКЕЛ КАТО ТЕОРЕТИК НА СТОПАНСКАТА ИСТОРИЯ (КРИТИЧЕН АНАЛИЗ)

Представени са и са анализирани теоретичните виждания на проф. Иван Кинкел за стопанската история. Той разработва оригинална концепция за периодизацията на световното стопанско развитие, което разделя на три културно-цивилизационни цикъла с по четири последователни форми във всеки един от тях. Оригинална е и трактовката на т. нар. закон на Малтус и стремежът към използването му като теоретична рамка за анализ на миналото. Научната тежест на теоретичните виждания на проф. Кинкел донякъде се компрометира от близостта му до леви и десни тоталитарни идеологии и от научната пропаганда на идеите за расова хигиена и на евгениката.¹

JEL: N01; N10; B15; D64

Научноизследователската работа на проф. Иван Кинкел от 20-те до средата на 40-те години на XX век представлява пръв опит в България за разработване на теоретичните основи на стопанската история, за определяне на отношението ѝ спрямо икономическата теория и за свързването ѝ с постиженията на други науки. Този опит е направен десетилетия след известния “дебат за метода” (Methodenstreit) между представителите на австрийската и на немската историческа школа (Louzek, 2011). Във фундаменталните изследвания на представителите на класическата политическа икономия и на “австрийците” фактите от стопанската история служат за илюстриране на определени универсални закони и тенденции (Смит, 2006; Say, 1971). Според немската школа стопанската история дава възможност за смяна на гледната точка и от дедуктивните виждания на класическата политическа икономия да се премине към индуктивно икономическо познание.² За историческата школа, за по-късните институционалисти в САЩ и

* УНСС, катедра “Политическа икономия”, pencho_penchev@gyuvetch.bg

¹ Pencho Penchev. PROFESSOR IVAN KINKEL – THEORETICIAN IN ECONOMIC THEORY (CRITICAL ANALYSIS). *Summary*: The theoretical views of Prof. Ivan Kinkel on the economic history are presented and analyzed. He established an original concept on the systematic presentation of the periods of the global economic development, dividing it in three cultural civilization cycles, each having four consecutive forms. The so called Malthusian Law is also considered in an original way. He intends to use it as a theoretical framework to analyse the past. The scientific weight of the theoretical views of Prof. Kinkel is somewhat discredited by his proximity to left and right totalitarian ideologies and by the scientific propaganda of the ideas of race hygiene and Eugenics.

² В такъв смисъл разглеждат появата на стопанската история и на историцизма в икономическата наука представители на различни школи в съвременната икономическа мисъл като

за други сродни школи на икономическата мисъл историята не е просто илюстрация. Тя е основен източник за откриване на икономически закони, които са специфични за отделните етапи на човешкото минало и за отделните региони и нации. В този голям дебат се намесва и проф. Иван Кинкел.

Тук са поставени две основни цели: *Първо*, да се открият и систематизират теоретичните постановки на проф. Кинкел по отношение на стопанската история. Той не успява да направи това приживе. Неговите виждания за принципите, факторите, периодизацията на стопанската история и т.н. са пръснати в различни публикации и по тази причина е възможно тяхното обобщаване да е донякъде механично. То няма претенции за логическата завършеност на цялостна система. Необходимо да се подчертае и фактът, че някои от вижданията на проф. Кинкел еволюират във времето на активната му научноизследователска дейност. *Второ*, на базата на систематизираните факти да се направи критичен анализ на неговите теоретични принципи за стопанската история, да се потърсят оригиналните елементи в тях, да се посочат и обяснят недостатъците им. Изследването на концепциите на проф. Кинкел ще позволи да се установи евентуалното им влияние върху развитието на стопанската история в България.

Главната теза на автора, е че: първо, с теоретичните си виждания за стопанската история проф. Кинкел категорично се определя на страната на учените, които смятат, че икономическите закони трябва да се извличат единствено от опита на миналото; второ, в тези рамки той демонстрира целенасочен еkleктизъм. Проф. Иван Кинкел с цялото си научно творчество в областта на стопанската история се придържа към онези теоретични модели, които подчиняват политическата икономия на резултатите от емпирични изследвания, които отхвърлят възможността за спонтанна поява и еволюция на основни стопански институции и в крайна сметка си поставят за основна задача да предсказват бъдещето на базата на анализ на емпиричен материал (в случая исторически данни за стопанското минало). Еkleктизмът се извява в заимстването и комбинирането на различни аналитични инструменти, специфични закони, теоретични постановки и принципи от класическата политическа икономия, социологията, психологията, биологията. Така Кинкел се опитва да разработи концепция и инструментариум за анализ на стопанската история. Изпълнението на тази задача остава незавършено, защото той не успява да напише произведение, което да се определи като негов *magnum opus*. Въпреки това обаче проф. Кинкел достига до някои оригинални идеи. Близостта му до немската историческа школа от своя страна улеснява приемането и налагането в българското общество на различни авторитарни и тоталитарни идеологии.

Р. Фогел (вж. Fogel, 1965, p. 94) и Лудвиг фон Мизес (Mises, 2005, p. 133-159). Кратко изложение за същността на дебата за метода вж. у Roncaglia, 2005, p. 303-306.

Професор Иван Кинкел като теоретик на стопанската история (критичен анализ)

Структурата на разработката е подчинена на поставените цели. Отделено е внимание на биографичните данни за живота и научната дейност на проф. Кинкел, които са непълно осветени от досегашните историческа изследвания за икономическата мисъл в България. Същевременно биографичните сведения за Иван Кинкел дават възможност за вникване в някои от особеностите на научно-теоретичните виждания и принципи, които той защитава. По-конкретно ранните му връзки с представители на революционната левица в Русия предопределят предпочитанията му към теории, които отговарят на нейните постановки за устройството, за миналото и за бъдещето на света. Показана е еволюцията и са анализирани основните теоретични идеи на проф. Кинкел за стопанскоисторическото развитие - за периодизацията на стопанската история, за факторите и принципите на стопанско-историческото развитие и за неговата крайна, така както я вижда проф. Кинкел. Накрая е направен е опит за оценка на основните моменти от теоретичните му виждания.

Биография и основни стопанскоисторически трудове на Иван Кинкел

Името на Иван Кинкел и неговите произведения не са непознати в българските обществени науки. Въпреки това биографичните данни и оценките, които се дават за произведенията му, са, общо взето, спорадични, идеологизирани и често фактологично неточни.³ Едва през последните години се появяват изследвания, които се опитват да разкрият обективно научните и теоретичните търсения на Кинкел и да го представят в широк европейски контекст.⁴

³ Най-ярко идеологизирани са изследванията за Кинкел през 60-те и 70-те години на XX век (вж. Григоров, 1960, с. 128-165; История на икономическата мисъл в България, 1973, с. 220-233). Без особена научна стойност, с фактологични грешки и пропуски е една от сравнително новите публикации, посветена на Кинкел (Бежарова, 2010, с. 157-172). В нея например е повторено старото и погрешно твърдение на проф. К. Григоров, че Кинкел идва в България в началото на 1917 г. В своите размисли за състоянието на българската икономическа мисъл Ст. Грънчаров пропуска да спомене някои от най-интересните фигури в нейното развитие, сред които са Ив. Кинкел, С. Демостенов и др. (вж: Грънчаров, 1999, с. 160-189). С типичната си склонност към широки, преднамерено песимистични и понякога неточни обобщения Р. Аврамов причислява изследванията на Ив. Кинкел към сухата схоластика, в която има "открито нежелание да се направи и най-малкото усилие за оригиналност" (Аврамов, 2007, с. 350-379). Тази теза на практика лишава от смисъл всички изследвания, свързани с историята на българската икономическа мисъл. По подобие на правоверните марксистки присъди тя отрича всичко, което е съществувало преди нея като малоценно и идеологическо (идейно) неиздържано.

⁴ Като най-ценно изследване в тази посока може да се посочи статията на Н. Неновски (Nenovsky, 2012), посветена на теорията на Кинкел за стопанското развитие. Заслужава да се спомене и краткото изложение на теориите на Кинкел от В. Кацаркова (2004, с. 7-10)

Биография

Иван Германович Кинкел е роден на 18 януари 1883 г. в Брянск⁵. Завършва Императорската Николаевска гимназия в Царское село през 1903 г., след което учи четири семестъра медицина в Берлин. През този период се сближава с левите революционни сили. По спомените на съпругата му – българката Мара Кинкел, през 1905 г. се завръща в Русия и взема участие в революцията от същата година. В резултат от това губи дясната си ръка и е изпратен на заточение в Сибир, откъдето бяга в Западна Европа. Учи философия, психология, психопатология и социални науки от 1906 до 1908 г. в Лайпциг и от 1908 до 1911 г. в Цюрих. През февруари 1911 г. става доктор на държавно-стопанските науки на Цюрихския университет. След началото на Първата световна война, през август 1914 г. бъдещата съпруга на Ив. Кинкел го среща в Швейцария в средите на руски емигранти. Най-вероятно след като сключват брак, те се връщат за известно време в България.

През юли 1917 г., след февруарската революция⁶ и абдикацията на император Николай II, семейство Кинкел се отправя за Русия през Стокхолм. През учебната 1917-1918 г. Ив. Кинкел става доцент по история на икономическите и социалните учения в Института по агрономия и кооперация. По предложение на Ленин той влиза в състава на създадения през декември 1917 г. Върховен съвет за народното стопанство и като такъв често се среща с вожд на болшевишката революция на различни заседания.⁷ Върховният съвет централизира и ръководи работата на всички икономически органи в страната, подготвя закони за икономиката и т.н. Според спомените на Мара Кинкел заради здравословни проблеми на двамата съпрузи Ленин се съгласява те да напуснат страната и да отпътуват на юг към Украйна. Много по-

⁵ Всички биографични данни за живота на Иван Кинкел са извлечени от спомените на съпругата му Мара Кинкел, които се съхраняват в Централния държавен архив (ф. 620к, а.е. 22 и а.е. 40), а също и от Алманаха на СУ "Св. Климент Охридски", посветен на 50-годишнината от основаването на университета (Алманах, 1940: 283). Сведенията в Алманаха са дадени на неговите съставители лично от проф. Кинкел и могат да се приемат като напълно автентични. Спомените на Мара Кинкел са писани през 50-те години на XX век, след смъртта на съпруга ѝ. Те са повлияни от господстващата тогава в България политическа обстановка, но отразяват най-важните факти от живота на проф. Кинкел доста точно от кратките биографични очерци за него, публикувани по-късно.

⁶ Революцията е предизвикана от трудностите, които изпитва руското общество в хода на Първата световна война. Тя започва със стачка в Путиловските заводи в Петроград и довежда до абдикация на императора и установяване на временни правителства. Политическата нестабилност улеснява идването на болшевиките на власт през есента на същата година (Верт, 2000, с. 79-113).

⁷ В спомените си Мара Кинкел пише, че съпругът ѝ става председател на Върховния съвет за народното стопанство (ЦДА, ф. 620, а.е. 22, л. 19), а в статията си проф. Неновски отбелязва, че Кинкел е бил кандидатът на Ленин за този пост, но не е назначен (Nenovsky, 2012). Известно е, че пръв председател на тази важна стопанска институция на болшевишката власт става В. Оболенски. Понеже Кинкел и съпругата му напускат Петербург през пролетта на 1918 г. най-вероятно е той да е бил в състава на Върховния съвет.

Професор Иван Кинкел като теоретик на стопанската история (критичен анализ)

вероятно е за фактическото отстраняване на Кинкел от Петроград да имат роля политическите му различия с болшевиките (той е есер, т.е. социалист-революционер).⁸

Към лятото на 1918 г. Ив. Кинкел се установява в Екатеринослав (дн. Днепропетровск, Украйна). Обстановката в Украйна по това време е изключително динамична. В Екатеринослав Кинкел става асистент и частен доцент по политическа икономия в новоосновения местен университет. Преди да изнесе първата си лекция обаче градът попада в ръцете на анархиста Н. Махно. Това принуждава Ив. Кинкел да крие обстоятелството, че е пристигнал в Екатеринослав с разрешение на Ленин. Той изкарва там само зимния семестър на учебната 1918-1919 г. Не е известно какво се случва с него през цялата 1919 г. В биографичните бележки за съпруга си Мара Кинкел отбелязва, че те се връщат в България през 1920 г.

След като се установява в България, животът на Иван Кинкел придобива по-спокоен ритъм. На 1 октомври 1920 г. той е назначен за частен хоноруван доцент по политическа икономия в Софийския университет. От октомври следващата година става редовен доцент по политическа икономия, а от юли 1930 г. е извънреден професор по стопанска история. От учебната 1920-1921 г. Ив. Кинкел става преподавател и в новоосновения Свободен университет за политически и стопански науки. В Софийския университет, а по-късно и в Свободния университет води курсове по сравнителна история на стопанския строй у културните народи, българска стопанска история, история на политическата икономия от Античността до наши дни и история на социалните учения и движения (Велева, 2010, с. 421; Vateva, 2011, p. 21).

Любопитен факт е, че Кинкел не прекъсва връзките си със Съветска Русия. През 1928 и 1931 г. нелегално посещава СССР и се среща с висши партийни дейци на болшевишката партия. През тези години България и СССР не поддържат дипломатически отношения, затова посещенията на Кинкел в Русия могат да се тълкуват и като косвено свидетелство за евентуалните му връзки с дипломатическите или с други служби на СССР.

Проф. Иван Кинкел умира в София на 25 май 1945 г.

Стопанскоисторически трудове

Тематичният обхват на научноизследователските интереси на проф. Кинкел е широк и разнообразен. Освен стопанска история сред по-важните направления, които го интересуват, са социология, методика на социологията, социална психология, история на икономическите теории, етика и др. Той често насочва вниманието си и към актуални икономически въпроси, по

⁸ След подписването на Брест-Литовския мирен договор между Русия и централните сили на 3 март 1918 г. в знак на несъгласие есерите, които до този момент са коалиционни партньори на болшевиките, напускат правителството (Белегов, 2001, с. 66)

които се изказва компетентно и задълбочено.⁹ Въпреки това разнообразие обаче може да се твърди, че стопанската история е “първата любов” на проф. Кинкел. Според съпругата му, след като завършва университета, той публикува “История рускаго хозяйства”,¹⁰ която обаче за съжаление досега остава неидентифицирана и не може да се включи в цялостния анализ на стопанско-историческите му изследвания.

Първата публикация на Иван Кинкел на български език е в Годишника на Юридическия факултет на Софийския университет през 1921 г. Това е “Опит за построяване нова теория относно стопанското развитие на културното човечество”. Тази студия е сред най-важните му произведения, които го представят като учен с основен интерес не към натрупването на факти, а към обобщенията и изграждането на теоретични модели за цялостното развитие на човечеството през вековете. Тази публикация е началната точка за анализа на теоретичните му концепции за стопанската история.

През 1925 г. Кинкел публикува “Курс по сравнителна история на стопанския строй в ново време”. По същество това е лекционният курс, който той чете пред студентите в Софийския и в Свободния университет. Теоретичните и концептуални приноси в него обаче са сравнително малко. На следващата година издава монографията “Стопанската култура на прабългарите (през V-XIV векове)”. В нея е направен опит да се приложат някои от общите теоретични постановки за стопанската история в конкретно емпирично изследване. В това се състои и главната значимост на произведението. Качествата му на емпирично изследване обаче отстъпват на познатите тогава трудове, свързани с историята на прабългарите. Като учебни помагало без особена теоретична стойност трябва да се посочи и неговият “Курс по българска стопанска история”, издаден за пръв път през 1939 г.¹¹

През 1930 и 1934 г. Кинкел публикува две произведения, които показват подновен интерес към теоретичните въпроси на стопанската история. Това са монографиите “Етическият фактор в стопанската история” и “Биологическият фактор в стопанската история”. Двете са допълнение на основни теоретични постановки, залегнали в първата му студия от 1921 г. Относителна завършеност теоретичните виждания на проф. Кинкел за стопанската история добиват

⁹ Например през 1937 г. публикува статия, в която предрича, че политиката на икономическа автаркия, която е изключително популярна през 30-те години, в крайна сметка ще доведе до избухване на нова война (вж. Кинкел, 1937, с. 10).

¹⁰ ЦДА, ф. 620к, оп. 1, а.е 40, л. 1.

¹¹ След установяването на отечественофронтовската власт в България на 9 септември 1944 г. и след окончателното обвързване на България със сталинския икономически и политически модел “Курс по българска стопанска история”, предназначен за студентите от Юридическия факултет на Софийския университет, е преиздаден. Явно теориите, които застъпва проф. Кинкел, не са чужди и на новата тоталитарна власт.

Професор Иван Кинкел като теоретик на стопанската история (критичен анализ)

с публикуването на двете части на труда му “Основните принципи и факторите на стопанското развитие” през 1942 и 1943 г.

Връзка с теоретичните виждания на Кинкел имат и неговите рецензии – за труда на Жак Натан “Икономическа история на България” в Списание на Българското икономическо дружество и за хабилитацията на д-р Иван Сакъзов като частен доцент при катедра История на стопанския строй в Юридическия факултет на Софийския университет. В тях той посочва какво би трябвало да представлява едно стойностно стопанскоисторическо изследване. Макар и на пръв поглед извън обхвата на стопанската история, някои от публикациите по история на икономическата мисъл и по социология също дават важни ориентири за уплътняване на стопанскоисторическата теория на проф. Кинкел. Сред тях са: “Методите на познанието в съвременната социология”, “История на политическата икономия. Част I и II. От Антично време до средата на XIX век” и “Учението на Томас Малтус и неговото значение за разбирането на съвременните световни събития”.

Прегледът върху основните публикации на проф. Кинкел, свързани със стопанската история, показва неговите широки интереси. Очевидна е липсата на интерес към дребни проблеми и стремежът към обобщаване на основните тенденции в икономическото развитие на човечеството.

Теория на стопанската история

Проф. Иван Кинкел определя, че основният проблем на стопанската история е да даде отговор на въпроса “Що движи и управлява живота и напредъка” (Кинкел, 1930, с. 8). В по-широк план това е и основният проблем на социологията, възприемана от него като по-всеобхватна наука, включваща в състава си политическата икономия и други специални науки. Още с формулирането на основния проблем на стопанската история и на политическата икономия проф. Кинкел принципно се разграничава от представителите на класическата политическа икономия, според които тя се занимава с “начина, по който богатството се произвежда, разпределя и консумира” (Say, 1971, р. XV). Научните му усилия са насочени към движещите сили на напредъка, т.е. към разкриването на принципи, които са определящи за насоката на развитие.

Ив. Кинкел не определя точно мястото на стопанската история в системата на обществените науки, но може да се приеме, че за него то е в състава на социологията, която от своя страна е познавателна, а не нормативна наука (Кинкел, 1931, с. 5-6). Като такава тя е точна наука, която “наблюдава, описва, разбира и обяснява” разнообразните факти от своя гледна точка. Стопанската история не дава оценка на фактите от религиозна, етична или философска гледна точка и не трябва да се влияе от политически мотиви или идеологии (Кинкел, 1930, с. 191-193). Без социологическа обработка и осветление на стопанскоисторическия материал стопанската история деградира в стопанска хронология (Кинкел, 1938, с. 438) и по този начин губи статута си на наука.

С разбиранята си за стопанската история като точна наука и най-вече с желанието си да открие движещите сили на “живота и напредъка” Кинкел се определя на страната на това течение, което К. Попър нарича “историцизъм”, т.е. на учените, търсещи “ритми”, “модели”, “закони” или “тенденции” в историческата еволюция на стопанството, на обществото, на човечеството (Попър, 2000, с. 14). Иван Кинкел ориентира научните си търсения в областта на стопанската история именно към отговор на въпроса за движещите сили, начина и законите на движение в икономическото развитие на човечеството.

*Как се движи световното стопанско развитие
през вековете?*

Иван Кинкел е убеден, че в основата си стопанското развитие на човечеството е еволюционно. Той е сигурен, че откритията на Дарвин, вкл. и законът за естествения подбор и оцеляването на по-силните и по-приспособимите, са приложими при анализа на социалните явления (Кинкел, 1931, с. 71-73). С тези си разбираня той се вписва във вижданията на т. нар. социалдарвинисти, които имат силно влияние в германския интелектуален живот в края на XIX и началото на XX век.¹²

В хода на еволюцията формите и проявите на стопанска дейност, а също и институциите се развиват така, че осигуряват по-голямо количество и по-разнообразни стопански блага, повишава се и ефективността. В сферата на икономическите отношения се появяват нови, по-сложни форми. Вижданията на Кинкел за еволюцията включват и наличието на приемственост между различните етапи и общественно-икономически формации в стопанската история. По думите му всяка нова формация, всеки нов етап, в който навлиза стопанското развитие на човечеството, има показатели, подобри от предходните. Същевременно новата формация произлиза от предходната и носи някои от нейните най-важни черти. В крайна сметка напредъкът “означава още еволюцията на целия общественно-икономически строй към такива форми, които се явяват по-продуктивни в производително отношение и по-задоволителни, по-широки в потребително отношение” (Кинкел 1942, с. 3).

Еволюционното развитие обаче не е непрекъснат стопански възход напред и нагоре. В неговия ход е възможна появата на цикличност. Именно поради тази причина Ив. Кинкел не приема безрезервно вижданията на различни представителни на немската историческа школа, а също и на К.

¹² Сред идеите на германските социалдарвинисти е и виждането, че индивидът е по-малко ценен от вида. Това е израз на нарастващата популярност на колективизма и упадъка на либералния индивидуализъм (Weikart, 2002, р. 332). Тези възгледи намират отражение и в произведението на Кинкел по стопанска история, в които държавните регулации и всякакви колективни действия се оценяват изцяло положително.

Маркс и Фр. Енгелс за това, че стопанското развитие на човечеството минава през отделни стадии, които са принципно различни един от друг. Според него тези възгледи са грешни и по редица други причини: взимат под внимание само европейските народи, разглеждат стопанството на различните древни народи като единно и непреминаващо през свои фази на развитие, отричат съществуването на форми на капитала през средните векове и т.н.

С първото си сериозно научнотеоретично изследване Кинкел издига тезата, че в стопанското си развитие човечеството преминава през т.нар. културни цикли. Това са:

I. Египетско-вавилонски. Започва около 5000 г. пр. Хр. и продължава докъм 700-550 г. пр. Хр. Кинкел отбелязва, че сродни култури на египетско-вавилонската са средноамериканската и старокитайската. Тяхното развитие протича в различни хронологични граници, но носи специфичните белези на египетско-вавилонския културно-стопански цикъл.

II. Гръко-римски. Започва приблизително от 1800 г. пр. Хр. и приключва около 500 г. сл. Хр.

III. Западноевропейски и отчасти арабско-мюсюлмански. Според Кинкел арабско-мюсюлманската култура не успява да се развие изцяло, понеже е унищожена от западноевропейската.

През 1921 г. Кинкел стига до заключението, че във всеки от посочените цикли може да се открие един същи път на развитие. Той се състои в преминаването на народното стопанство през четири последователни форми: семейно (колективно-родово); дребноиндивидуално; капиталистическо и държавно-колективно¹³ (Кинкел, 1921: 53-285). Предложената схема изглежда логична и представя световното стопанско развитие като един почти механичен процес. Периодизацията на Кинкел се вписва частично в традицията на немската историческа школа от XIX век. Периодизациите, които предлагат нейните представители Фр. Лист,¹⁴ Бр. Хилдебранд и Карл Бюхер, обаче могат да се определят като линейни, т.е. те описват прогресивното преминаване от един период с определени харак-

¹³ Посоченият път на развитие на всяка цивилизация може съвсем опростено да се представи с тезата, че всяко общество наподобява жив организъм и преживява своя възход, упадък и смърт. Вероятно благодарение на такава теза в историографията (История на икономическата мисъл в България, 1973, с. 221) е изказано непотвърденото мнение, че Кинкел е повлиян от популярната след края на Първата световна война книга на Освалд Шпенглер "Залезът на запада", в която се застъпва тезата за цикличността в духовното, художественото и политическото развитие на световните цивилизации (Шпенглер, 1994, с. 101-113). В научните трудове на Кинкел обаче няма позоваване на Шпенглер. Последният не се занимава с тенденциите в стопанското развитие и освен това през следващите години Кинкел променя първоначалната си идея за това, че през всеки от трите цивилизационни цикъла се повтарят едни и същи форми на стопанството.

¹⁴ Фр. Лист е определян като предшественик на историческата школа.

теристики към следващ с нови специфични черти.¹⁵ Приемайки тази линейност, проф. Кинкел добавя вътрешна цикличност във всеки от периодите (или според неговата терминология културно-исторически цикли). В този подход се открива и оригиналността на периодизацията му.

Проф. Кинкел разгръща тезата, че капиталистическо стопанско развитие има в Древния Египет, което обхващало периода от 3300 до 2000 г. пр. Хр. Като капиталисти са определени административните управители по места, които владеели огромни масиви обработваема земя. Капиталистически епохи са регистрирани в Древна Гърция и в Древния Рим. Едрите феодални стопанства през европейското Средновековие също са определени като капиталистически. За да оправдае странно звучащата постановка за съществуването на капитализъм в Древен Египет и в средновековна Европа, Кинкел възприема широко определение на понятието “капитализъм”. Според него той се характеризира с наличието на едра собственост върху средствата за производство, натуралните блага и парите; целта на производството е печалбата в пари или натура; експлоатация на човешки труд (вкл. робски); подчиняване на целия обществен живот на стремежа към печалба (Кинкел, 1921, с. 122). В разбирането на Кинкел за същността на капитализма липсва пазарът и пазарните отношения. За сметка на това административните служители на държавата се представят като капиталисти.

Въпреки посочената неубедителност и противоречивост виждането за капиталистически елементи в икономиката на древните общества и през Средновековието заслужава внимание. Факт е, че теорията за последователното преминаване в историческото развитие от една общественно-икономическа формация към друга (например робовладелство – феодализъм) не може да обясни наличието на капиталистически по същността си дейности като появата и широкото разпространение на кредита в Древна Месопотамия (II хил. Пр. Хр.), наличието на търговия, която свързва Китай и Римската империя (II – III век сл. Хр.), и т.н. Теорията за последователните общественно-икономически формации в този смисъл не е насочена към обяснение на миналото, а е ориентирана към бъдещето – тя трябва да оправдае “научно” замяната на капитализма със социализъм (Беров, 1999, с. 2-3). В случая проф. Кинкел има научната честност да не пренебрегва фактите, а се опитва да ги интегрира в своята концептуална рамка. В крайна сметка обаче той не достига до логичния извод, че капитализмът не е специфична общественно-икономическа формация, а начин за организиране на стопанската дейност, който в по-голяма или по-малка степен съществува през различните исторически епохи. Теорията на Кинкел представлява смесване на възгледите за общественно-икономическите формации с цикличните виждания за повторемост на основни стопански процеси.

¹⁵ Синтезирано изложение на периодизациите, които предлагат посочените автори, е направено в Саздов и др., 2002, с. 10.

В по-късните си публикации Кинкел ревизира схващането си за това, че стопанската история през всеки от трите културно-исторически цикли преминава през четири еднакви форми. Той достига до извода, че всяка цивилизация "представлява особен тип в своето развитие, сир. откъм формациите, които тя преминава в него". Това означава, че стопанското развитие на някои цивилизации е по-сложно и по-съвършено в сравнение с развитието на други и не може да се търси пълно подобие между тях (Кинкел, 1942, с. 34-36). Така според него то придобива следния вид:

I. Египетско-вавилонски културен цикъл - съответните народи преминават през три (а не четири, както се твърдеше по-рано) форми на общественно-икономическа и стопанска организация:

- първобитно-примитивно, семейно-родово, домашно и натурално стопанство;
- господарско едро домашно, затворено и натурално стопанство на феодалните господари (светски и духовни). Отпаднало е твърдението за наличие на капиталистически характеристики в стопанството на народите от Древния Изток;
- държавно стопанство, при което производството и разпределението на богатата се осъществява от централната власт. Най-ясно тази тенденция се отчита в Египет и Китай.

II. Гръко-римска цивилизация - преминава през пет (а не през четири) форми на общественно-икономическа и стопанска организация:

- примитивно-първобитно, семейно-родово, домашно и натурално, затворено стопанство в родови селски общини;
- господарско едро домашно и натурално стопанство, в което се използва крепостен труд. То е организирано от аристокрацията;
- дребно индивидуално, свободно селско и селско-общинско стопанство; успоредно с това съществува и дребното индивидуално стопанство на градските занаяти;
- епоха на т. нар. народно стопанство, в което има капиталистическа организация на производството и размяната;
- епоха на етатизираното народно стопанство.

III. Съвременна европейска цивилизация (не западноевропейска, както е в предходните публикации). В досегашното си развитие тя е преминала през:

- семейно-родово, натурално и домашно стопанство и след това селско-общинско стопанство;
- феодално, господарско, едро, домашно, затворено и натурално стопанство (Ранно Средновековие);
- градско натурално-разменно стопанство с наченки на международна размяна (Късно Средновековие);
- капиталистическо стопанство. От своя страна в него могат да се открият три по-дребни фази: протезирано, подкрепено и регулирано от държавата (меркантилизъм); либерално стопанство; дирижирана икономика.

Вижда се, че от сравнително опростената схема на стопанско развитие се преминава към по-сложна, която се стреми да отчете особеностите на различните стопански епохи. С промяната в периодизацията на стопанската история теорията на Кинкел губи до известна степен ясните си очертания, както и силата си да предсказва бъдещето. Във варианта от 1921 г. последният етап от развитието на западноевропейската цивилизация би трябвало да бъде държавно-колективното стопанство. Макар че не се определя дали то ще е социалистическо, или капиталистическо, внушението е ясно – под една или друга форма държавата ще премахне либералния индивидуализъм и ще наложи контрола си над икономиката. Това съответно ще бъде крайният етап от еволюцията на западноевропейската цивилизация. Въз основа на последния вариант на теоретичните търсения на Кинкел подобни изводи не могат да се направят. Модифицирането на теорията оставя Кинкел в лагера на историцистите. Неговата лична настройка към стопанското развитие на света обаче вече не е толкова сигурна в бъдещето. Подреденият свят на сигурните етапи е заменен с “организиран” хаос, в който не може да се открие логика по индуктивен път.

Основни принципи на стопанскоисторическото развитие

Принципите на стопанскоисторическото развитие във вижданията на проф. Кинкел дават общата теоретична рамка, която форматира неговия цялостен ход. Те имат влияние във всяка от трите основни културно-цивилизационни цикъла, в техните специфични етапи и при прехода от един към друг цивилизационен цикъл. Кинкел разграничава три принципа в стопанското развитие на всяка историческа цивилизация (Кинкел, 1942, с. 16-44).

Първият е принципът на приемствеността, т.е. на наследяването на техника, отношения, институции и т.н. между исторически следващите се цивилизации. Всяка следваща цивилизация усъвършенства полученото от предходната. Това позволява на по-късните цивилизации да преминават по-бързо през отделните обществено-икономически формации. Сред примерите за действието на този принцип Кинкел посочва факта, че древните гърци и римляните наследяват от народите на Древния Изток оръдията за производство, мелиоративните системи, култивирането на ръжта, житото, ечемика и т.н. Грънчарското производство и металопроизводството до голяма степен също са наследени и доразвити от древните народи. Подобна приемственост може да се открие между трите основни етапа в развитието на човешката цивилизация и в областите на науката, религията, философията, изкуството, политическия живот и т.н.

Вторият принцип е на взаимното стопанско-културно влияние между народи, които живеят в една и съща епоха. Стопанско-културните постижения на отделните народи рядко остават известни и достъпни само за народа, който ги е създал. Те преминават в живота на останалите съвременни народи

и стимулират тяхното по-нататъшно развитие и усъвършенстване. Пример за подобно влияние е възприемането на индустриалната техника на Древна Гърция от Рим, разпространението на парната машина на Джеймс Уат, на локомотива на Стивънсън, на радиото и т.н. Същото може да се твърди и за либералната стопанка политика. Нейните принципи са приложени най-напред в Англия през първата половина на XIX век, но след това се разпространяват в Европа, САЩ и т.н. Благодарение на взаимстването на постиженията между отделните народи може да се говори за определен тип цивилизация, с характерна за нея стопанска култура.

Третият принцип Кинкел определя като “биогенетичен закон на развитието”. Под това той разбира установеното от социологическите проучвания на О. Конт обстоятелство, че биологичните закони важат и за живота на човешкото общество. Сред законите, които Кинкел включва в третия принцип, могат да се посочат още: еволюцията, диалектиката, законите за приспособяване и подражание. Особено значение за цялостното разбиране на стопанскоисторическия процес има откритият в края на XIX век от Ернст Хекел закон, че “онтгенезата отразява филогенезата”. Приложен от социалните науки, според Кинкел този закон гласи:

“Така фазите или стadia на духовното развитие, през които минава съвременният индивид, с характерните за тях светоразбирания, социални чувства и понятия, и с цялото му отношение към външния свят и околната човешка (семейна) среда отговарят в най-общите техни черти на фазите или стadia на развитието, по които е преминало духовното и политическото развитие на човешкото общество...”

Щом биогенетичният закон за развитието се оказва валиден за промените на обществената психика, респ. в социалната психология, както и в еволюцията на обществения живот, респ. в социологията, то има основание да се предположи, че този закон ще е валиден и в целокупната стопанско-културна еволюция на човечеството, която е преминала през няколко цивилизации с циклов характер” (Кинкел, 1942, с. 38-39).

Независимо от действието на този закон в стопанскоисторическото развитие е напълно възможно да възникнат и нови елементи. Например при гръко-римската цивилизация се появява нов елемент, който не съществува при предходната - египетско-вавилонската. Това е развитото парично-разменно стопанство на капитализма. Европейската цивилизация също повтаря в общи линии гръко-римската, но от началото на XIX век тя започва своето самостоятелно развитие по други пътища. Новото, което носи европейската цивилизация през този период, се характеризира с огромния технически напредък, значителния прогрес в разделението на труда и формирането на световен пазар.

Изведените от проф. Кинкел принципи на стопанскоисторическото развитие са опит за теоретично обяснение на начина, по който то се осъществява. Те не могат да се приемат за оригинални. Приемствеността и взаимните влияния

между отделни народи и култури са част от разбирането за история още от времето на Херодот. Приложението на постиженията на естествените науки в анализа на икономическите явления и процеси от миналото се появява относително по-късно. Включването от проф. Кинкел на т. нар. биогенетичен закон сред основните принципи им придава завършеност. На пръв поглед това прави стопанскоисторическите явления и процеси разбираеми и логични. Те се подреждат в определена схема, която помага за откриването на общите черти на стопанското развитие и за обяснението на неговите национални и регионални особености. Вижданията за мястото на естествените науки в стопанската история не са загубили актуалността си и до днес (поне сред част от научната общественост). В по-усъвършенстван вид, съобразно новите постижения на генетиката, еволюционната биология, вирусологията и т.н., този подход може да се открие и в редица съвременни изследвания (Даймънд, 2006).

Основен проблем на трите принципа на Кинкел е, че при тях липсват възможността за избор, спонтанното възникване на институции, ролята на идеите, а и на случайността. Възприемането им означава пълно пренебрегване на свободата индивидите да избират между различни варианти за поведението си, да правят грешки и да се учат или да не се учат от тях. Липсва възможността случайностите на природните стихии или други случайности да формират стопанското развитие, което пък от своя страна вкарва стопанскоисторическото развитие и цялостната съдба на човечеството в руслото на предопределеността. Ако основните принципи на стопанскоисторическото движение са единствено посочените от проф. Кинкел, то човек се превръща от съзнателно, разумно и действащо същество в част от някакъв колектив, чиято съдба се определя от "обективни" принципи и (вероятно) е насочена към някаква предопределена цел.

Фактори за стопанското развитие

Под такива фактори проф. Кинкел разбира движещите сили, които носят стопанските промени в световен мащаб. Първоначално той определя три основни фактора: производителни сили, потребителни сили и културни потребности. От тях първите два имат главна и доминираща роля при стопанския развой и почти винаги действат съвместно, докато мястото на културните потребности е второстепенно и допълващо. Първите два фактора. Влиянието на трите фактора е невидимо и за наличието им може да се съди само от техни индиректни прояви (Кинкел, 1921, с. 41).

През следващите години проф. Кинкел концентрира вниманието си върху два по-конкретни фактора в стопанското развитие: етичния и биологичния, на които посвещава специализирани монографии (Кинкел, 1930; 1934). В разгърнат и систематизиран вид всички фактори за стопанското развитие на човечеството са дадени в последните му публикации (Кинкел, 1942; 1943). Той разделя факторите на две големи групи: основни и спомагателни. Първите обхващат производителните и потребителните сили, а спомагателните включват политически,

етически, естетически, научни и природни фактори (последните разделени съответно на околна среда и вътрешна природа на хората). Детайлно е разгледано съдържанието и значението на всеки от посочените фактори.

Производителните сили са широко дефинирани, като според Кинкел към тях се включват работната ръка, природните сили и енергии и техническите сили. За развитието на производителните сили определящо значение имат расовите особености, здравословното състояние, нивото на образование, разделението на труда и стопанската организация на съответното общество (Кинкел, 1942, с. 45-59). Потребителните сили се определят като "увеличение и разнообразяване на потребите от личен и обществен характер" (Кинкел, 1942: 58). Посочването на нарастващото потребителско търсене като основен фактор за икономическия растеж в различните цивилизации внася нов елемент в теорията на проф. Кинкел за стопанскоисторическото развитие. При това потребителското търсене е поставено наравно с производителните сили.

Прави впечатление категоричното определяне на расовите особености като съдействащи или задържащи развитието на производителните сили и съответно като определящи нивото на икономическото развитие. Това не е първото или единственото позоваване на расовите белези при обяснението на икономически феномени. Още в изследването си за прабългарите Кинкел обяснява стопанската им култура с расовите белези на татаро-монголите (Кинкел, 1926, с. 12-13). По-късно той защитава необходимостта от расова чистота за стопанско-културен напредък и твърди, че развалянето на расата води до физическа дегенерация и в крайна сметка до унищожаването на съответния културен народ (Кинкел, 1934, с. 141-142). По отношение мястото на расовите качества като фактор (или част от факторите) за стопанското развитие в теорията на Кинкел има известна неяснота. Освен че ги посочва като съставна част от производителните сили (следователно с първостепенно значение), той ги споменава и сред второстепенните фактори (Кинкел, 1943, с. 19-27). Независимо от това обаче е факт, че расовите белези и специфики са изтъкнати като причина за нивото на стопански напредък, което приближава Кинкел до идеологията на националсоциализма с нейните ужасяващи последици за определени етнически групи.

Що се отнася до спомагателните фактори в стопанската история, най-важната им характеристика е, че те само допълват действието на основните за стопански напредък на обществата и освен това само в отделни случаи (а не постоянно) са активни сили. Значимостта на спомагателните фактори е различна - някои от тях предизвикват по-съществени промени, докато други са с по-ограничено влияние. На първо място между второстепенните фактори според Кинкел трябва да се поставят политическият и правният. Кинкел е категоричен, че "...при образуване на централизирани държави върховната политическа власт в страната е заставала в отношение към народното стопанство (в известни епохи от неговото развитие) като направляваща и ръко-

водна сила, а и като такава, която го нормира и регулира. Накрая дори тя се явява като негова организаторска и управляваща сила.

Ефектът от това специфично отношение на държавата, респ. на държавната власт, към стопанския живот и икономическите отношения е бил винаги благоприятен за тях” (Кинкел, 1942, с. 65).

Характерна особеност на всички стопанскоисторически изследвания на Ив. Кинкел е, че той последователно и настойчиво прокарва тезата за положителното влияние на държавата в икономиката. Нито веднъж не са посочени възможни отрицателни ефекти от регулативните стопански функции на държавната власт. Липсата на елементарна критичност към намесата на властта в икономическия живот не е просто отражение на държавния авторитаризъм в България по време на Втората световна война, защото проф. Кинкел отстоява подобни тези в различни политически условия. Още с най-ранните си изследвания той изразява мнение, че държавният контрол и социализацията са най-висшата форма на развитието на всяка цивилизация. Държавната намеса в икономиката според него унищожава злоупотребите, намалява социалното напрежение и т.н. (вж. например Кинкел, 1925, с. 114; Кинкел, 1921, с. 187-191). Тази теза е сред най-устойчивите лични убеждения на проф. Кинкел. Тя се вписва добре в българската стопанска, политическа и обществена действителност, която не приема особено положително индивидуализма и постановките на класическия либерализъм. Поставени в по-общ план, вижданията на проф. Кинкел за мястото на държавата са поредна илюстрация на склонността на учените от лагера на историцизма да защитават държавата, дори когато е явно, че нейната намеса не е решение, а основна причина за икономическите и социалните проблеми.

На второ място сред спомагателните фактори за стопанското развитие на човечеството през различните цивилизационни етапи проф. Кинкел поставя етническият и религиозният фактор.¹⁶ Той определя като етически фактор в икономиката обстоятелството, че в своята стопанска дейност човек невинаги действа от съображения за личната си полза, а понякога е движен от алтруизъм. Това означава, че хората предприемат акции за задоволяване на потребностите на други хора, без да очакват нещо в замяна. В специалното си изследване за етическия фактор в стопанската история Кинкел защитава тезата, че алтруистичните мотиви в стопанския живот не са екзотика, а са равностойни на егоистичните (Кинкел, 1930: 3). След това синтезирано проследява някои от най-известните примери за алтруистично мотивирани икономически дейности в историята на различните цивилизации.

¹⁶ Акцентът, който проф. Кинкел поставя върху етиката като фактор в стопанското развитие, най-пряко го свързва с представителите на немската историческа школа в икономическата мисъл (Thee German Historical School. 2001, p. 13). Впрочем самият Кинкел признава, че изследванията на Г. Шмолер са дали теоретичното основание за включването на етиката като фактор в стопанската история (Кинкел, 1930, с. 4-5).

В изследванията на Кинкел липсва донякъде сантименталното отношение на автори като К. Полани към античното и феодалното минало, в което институциите били изградени на принципите на взаимната помощ, преразпределението на неравните доходи и автаркията (Polanyi, 2001, p. 57). Кинкел съзнава, че в съвременното има достижения, които значително надминават приписваната хуманност на Средновековието и на Античността. Може би най-интересният парадокс в тезата за значимостта на етическия фактор в историята е неговото мнение, че няма вечна и общочовешка етика. Етическите принципи се променят с всяка стопанска култура, като основният принцип е, че тя си създава свои особени етически принципи (Кинкел, 1930, с. 11).¹⁷ Липсата на универсални етически критерии означава, че това, което в едни условия е добро, в други е лошо. А логическото продължение на тази постановка дава възможност да се оправдаят и най-отвратителните престъпления, защото например убийството (което по принцип е лошо) може да се обяви за героизъм или като пример за подражание (т.е. да стане добро), ако убитият отговаря на определени критерии (расов, национален, религиозен, класов и т.н.). Излиза, че въвеждането на етическия фактор в стопанската история може да доведе до отрицание на етичните правила и норми. А от деклариранията необходимост за ценностна неутралност на практика не остава нищо.

Останалите три спомагателни фактора за стопанското развитие в системата на проф. Кинкел са естетическият, научният и природните фактори. При изясняването на тяхната роля през вековете липсват някакви особено оригинални и нови моменти. Влиянието на околната среда е определено като пасивно. Заслужава да се отбележи, че освен техническите изобретения научният фактор включва и политическата икономия, която от епохата на меркантилизма е оказвала значително влияние върху икономиката на напредналите народи и държави. От гледна точка на естетическия фактор като стимул за стопанското развитие в съвременността проф. Кинкел сочи и модата, тъй като честата смяна на модите води до увеличаване на консумацията и следователно до нарастване на производството и на търговията (Кинкел, 1943, с. 3-13)¹⁸.

Резултатите от стопанското развитие в дългосрочен план

В изследванията на проф. Кинкел цялостният анализ на принципите на движение в стопанската история, на основните и спомагателните фактори в икономическото развитие и на начина, по който се сменят отделните цивили-

¹⁷ Тезата, че етиката не универсална истина за всички епохи, е характерна за социал-дарвинизма в Германия, под чието влияние се намира и Кинкел (Weikart, 2002, p. 728).

¹⁸ При анализа на модата и свързаната с нея увеличена консумация на различни стоки проф. Кинкел не достига до характерното за Т. Веблен осъдително отношение към т. нар. conspicuous consumption.

зации, е обединен около една важна конструкция. Тя представя резултатите от стопанското развитие в дългосрочен план. Вижданията на проф. Кинкел в този план са дълбоко песимистични. Според него т. нар. закон на Малтус има универсален смисъл в съвкупната културна история на човечеството (Кинкел, 1943а, с. 166).¹⁹

В продължение на повече от десетилетие Ив. Кинкел разработва идеите си за ролята на Малтусовите принципи в обяснението на стопанската история на човечеството. Завършен вид неговото мнение добива в "История на политическата економия" (вж. Кинкел, 1943а, с. 148-230).²⁰ Той разработва своя разширена формулировка на т. нар. закон на Малтус: "...ръстът на населението и *развоят на културата* [к. м., П. П.] у всеки народ създава такъв растеж на неговите производителни и потребителни сили, които, ненамирайки достатъчно прилагане и задоволение в неговата територия, предизвикват най-напред явленията на безработицата, на бедността, нищетата, недождането, проституцията и престъпленията ... а след това поради експансивните стремежи на тези сили зад границите на тяхната територия – ще дойдат по необходимост трайни и упорити войни на най-напредналите нации за придобиването на чуждите територии" (Кинкел, 1943а, с. 187).

Ключовият елемент в анализа на неговата формулировка се крие във включването на разволя на културата като източник на напрежение, което от своя страна предизвиква безработица, войни и т.н. Проф. Кинкел е наясно, че в годините, след като Т. Малтус публикува първото издание на своето "Essay on the Principle of Population" (1798 г.), прирастът на населението в развитите промишлени държави започва да спада. Така изглежда, че теорията на Малтус губи своята валидност и ако може да се използва, то това е единствено за анализ на събитията и тенденциите в световното стопанство до края на XVIII век. Под разволя на културата проф. Кинкел има предвид непрекъснато нарастващите потребности (определени от него като "културни блага") на населението в напредналите индустриални държави. Докато Малтус се ангажира със силно оспорваното твърдение, че когато няма пречки, населението нараства с геометрична прогресия, а възможностите за изхранването му с аритметична, проф. Кинкел избягва толкова конкретни твърдения.

¹⁹ В основата си т. нар. закон на Малтус включва твърдението на Томас Малтус, че населението на Земята, ако не е ограничено от никакви препятствия, се увеличава с геометрична прогресия, докато възможностите за неговото изхранване нарастват с аритметична прогресия. Това води до несъответствие между увеличавения брой на хората и средствата за тяхното изхранване. Затова непрекъснати ръст на населението е спиран от различни природни бедствия, войни, епидемии и т.н. (вж. Malthus, 2008, p. 9-73).

²⁰ Заслужава да се отбележи фактът, в своята "История на политическата економия" той отделя на немската историческа школа около 20 страници, а на учението на Т. Малтус почти четири пъти повече. При това историческата школа е представена със стремеж към обективност, посочено е, че нейните изследвания не са довели до теоретични резултати и т.н., докато прегледът на Малтусовите теории включва доста подробна защита на вижданията на Малтус.

Според него нуждите от блага на културните народи растат в “твърде голяма прогресия” и нямат граница, а възможностите за удовлетворяването им са ограничени от плодородието на земята, от факта, че полезните изкопаеми рано или късно ще свършат, и от държавните граници на отделните народи (Кинкел, 1941, с. 4). Така дори и прирастът на населението да намалее и дори да престане, дисхармонията между потребности и възможности за тяхното удовлетворяване ще остане и ще продължи да бъде източник на бедности за човечеството.

Тази нова формулировка Малтусовият закон проф. Кинкел първо прилага при анализа на събития от миналото, т. е. не я свързва с възможността за предсказване на бъдещето. Чрез нея той дава обяснение както за войните, епидемиите и т.н в далечното минало, така и за Първата световна война, за последвалата депресия през 30-те години на XX век и за избухването на Втората световна война. Зараждането на империализма и борбата за колонии между великите сили се дължат на нарастващото население, но и на неговите увеличаващи се потребности. Кинкел е убеден, че империализмът на великите сили не е явление, характерно единствено за съвременната епоха. Империализъм на “културните” народи може да се открие и в Античността - походите на Александър Македонски, и в Средновековието – кръстоносните походи (Кинкел 1934, с. 44).

След това въз основа на своята трактовка на Малтус проф. Кинкел прави и изводи за резултатите от стопанския напредък. Според него стопанският напредък на цивилизациите не отменя биологичните закони и валидността на Малтусовия закон. Даже реализацията на социалистическото общество, дори да се приеме, че то ще осигури по-добри условия на живот, не би премахнала неограниченото нарастване на културните потребности на населението. Така и социалистическото общество е обречено да се сблъска с “желязната” логика на Т. Малтус и поради това не би могло да разреши дългосрочно основните проблеми на човешкото съществуване (Кинкел, 1943а, с. 222). В крайна сметка свалянето на “небесния рай” на Земята си остава просто една красива утопия. Точно в тази постановка на Ив. Кинкел се крие и основната принципна разлика между неговия теоретичен модел за историческото развитие и този на К. Маркс. Според Маркс цялостното развитие на човечеството води до неизбежното установяване на социалистическо и по-късно на комунистическо общество, които би трябвало да са по-добри от предходните обществено-икономически формации (Мизес, 2011, с. 101). Кинкел е значително по-песимистично настроен и по същество отрича такъв тип разсъждения.

В приложението на преформулирания Малтусов закон за обяснение на упадъка на всяка цивилизация проф. Кинкел достига до извода, че стопанският и културен напредък на обществата води до тяхната физическа дегенерация. Израз на това е отслабването на действието на закона за продължението и размножението на рода, белези на което били: прогресивното нама-

ляване на способността за размножаване, превръщането на сексуалния нагон от средство за размножаване единствено в източник на удоволствие, увеличеното развитие на извънбрачния живот, отслабването на сексуалния нагон и т.н. Подобряването на стандарта на живот също предизвиква отслабване на закона за естествения подбор – с подобряването на медицинските услуги оцеляват хора, които са болни, “малоценни” във физическо и психическо отношение. Отново като отрицателен резултат от стопанско-културния напредък Кинкел сочи, че съвременният човек става все по-изнежен и така не е в състояние да противостои на вредните влияния от страна на природните сили (Кинкел, 1934, с. 126-140).

Разширеното приложение на Малтусовия закон към стопанската история и към анализа на съвременните му събития отвежда проф. Кинкел към твърдения, които са лишени от вътрешна логика или са откровено нехуманни. Анализът на техническия напредък като причина за изнежването на съвременния човек може да се представи и така: положението на съвременните хора става все по-лошо (те се изнежват), защото живеят по-добре и забогатяват в сравнение с предшествениците си. В стремежа си към прагматично звучене на теоретичните изводи той препоръчва “помощта на расовата хигиена и евгениката, както и на социалната хигиена”.²¹ Пропагандирането на подобни идеи, макар и популярни в Западна Европа, значително компрометира стойността на научните трудове на проф. Кинкел.

В неомалтусианството на Ив. Кинкел остават и други вътрешни противоречия. От една страна, той твърди, че т. нар. закон на Малтус за населението е универсален (Кинкел, 1943а, с. 166), но от друга, отрича неговото приложение за евентуално предсказване на някакви бъдещи тенденции в стопанското развитие (Кинкел, 1941, с. 1). Според проф. Кинкел Т. Малтус поставя началото на стопанската история с публикацията на “*Essay on the Principle of Population*” (Кинкел, 1943а, с. 150), но същевременно се твърди, че началото на стопанската история е поставено от изследванията на немската историческа школа (пак там, с. 299-302). Посочените противоречия свидетелстват за това, че до края на живота си проф. Кинкел доразработва и обогатява вижданията си и в крайна сметка те остават незавършени.

*

С намерението си (макар и неосъществено) да разработи цялостна концептуална рамка за световната стопанска история проф. Иван Кинкел се

²¹ Евгениката се заражда в края на XIX век и в общи линии нейните привърженици се стремят към подобряване на наследствените качества чрез ограничаване на някои бракове, стерилизиране на алкохолици, болни и т.н. Тя е популярна в Западна Европа и САЩ, но от 30-те години на XX век окончателно се изражда и става основа за ограничения и убийства, налагани на индивиди и групи, оценявани като “малоценни” в Хитлерова Германия (вж. Coutts, McCarrick, 1995, p. 163-178). В България не се достига до приложение на идеите на евгениката (Даскалов, 2005, с.73-75).

опитва да излезе от провинциалната затвореност на българската наука и да надскочи локалните проблеми. В неговите публикации за стопанската история могат да се открият елементи на оригиналност. Това са най-вече: ранният му опит за периодизация на световната стопанска история и новата формулировка на Малтусовия закон. Избраните подходи за постигане на целите в научната му програма – емпирицизъм, историцизъм, използването на биологични закони, расови характеристики и т.н., са спорни. Вероятно и по тази причина резултатите от научноизследователската му програма си остават за “домашно потребление”. Не е регистриран опит за публикация на теоретичните му виждания в чужбина. Характерна особеност на стопанскоисторическите изследвания на проф. Кинкел е, че в тях никога не се споменава за алтернативни теории, противоречащи или напълно отричащи неговите. Никъде той не влиза в академична полемика с опонентите си (каквито не липсват още от времето на Карл Менгер в края на XIX век). Този стил трудно може да се определи като научен. Той едва ли се дължи на липсата на познания, а е по-скоро белег на прекалена самоувереност в собствената правота.

Теоретичните възгледи на проф. Кинкел оказват относително ограничено влияние върху стопанскоисторическа мисъл в България в десетилетията след смъртта му. Това се дължи на държавно гарантирания монопол на марксисткия модел върху изследванията по стопанска история. Трябва да се отчете обстоятелството, че с “научната” обосновка на теории, близки до идеологията на леви и десни тоталитарни политически сили, проф. Кинкел всъщност подготвя собствената си забрава. Пренебрегването му е смекчен вариант на максимата, че революцията изяжда децата си. През 90-те години на XX и в началото на XXI век периодизацията и някои от вижданията на проф. Кинкел за капитализма присъстват в лекционните курсове по стопанска история, името му често се споменава като пръв преподавател по тази дисциплина в България, проведена е и интердисциплинарна научна конференция, посветена на него²² (Кацаркова, 1994, с 10; Саздов и др., 2002, с. 8). Тези факти не дават основание да се говори за цялостно възраждане на интереса към научното наследство проф. Кинкел. Част от теоретичните му виждания обаче заместват или допълват старите марксистки теории. Така българската стопанскоисторическа мисъл сякаш се завърта в порочен кръг - Кинкел става първият теоретик на стопанската история в България, след това теоретичната база на тази научна дисциплина е превзета от марксизма, а по-късно стопанската история отново се връща към Кинкел, запазвайки донякъде и марксистките си одежди.

²² Любопитно е, че конференцията е посветена както на проф. Ив. Кинкел, така и на акад. Ж. Натан, който има основна заслуга за марксистката трансформация на стопанската история (вж. Историческата, юридическата и икономическата наука в полза на България..., 2004).

Критичният анализ на теориите на Иван Кинкел за стопанската история показва, че още от раждането на българската стопанскоисторическа мисъл в нея преобладават определен набор от теоретични концепции, които в крайна сметка оправдават всякакъв тип диктатури. Именно по тази причина свободната дискусия за идейно-теоретичното наследство, което е оформило по някакъв начин настоящето, е важна и необходима. Нейният смисъл не е в “унищожаването” на някой въображаем или реален враг – свободната дискусия е еквивалент на свободната конкуренция в пазарната икономика и със сигурност може да доведе по-близо до истината.

Използвана литература:

Аврамов, Р. (2007). Комуналният капитализъм. Из българското стопанско минало. Т. III. С.: Център за либерални стратегии.

Бекярова, К. (2010). Икономическата мисъл в България от средата на XIX до средата на XX век. С.: УИ “Стопанство”.

Белегов, Б. (2001). Русия 1917-1939 (социално-икономически и политически аспекти). В. Търново: Изд. “Витал”.

Беров, Л. (1999). Стопанска история. Икономическото развитие на света от древността до наши дни. София: Изд. “Планета 3”.

Велева, Л., П. Пенчев, М. Димитров (2010). 90 години Университет за национално и световно стопанство. С., УИ “Стопанство”.

Верт, Н. (2000). История на Съветския съюз. София: Изд. “Кама”.

Григоров, К. (1960). Развитие на буржоазната икономическа мисъл в България между двете световни войни.

Грънчаров, Ст. (1999). Размисли за българската икономическа мисъл. - Исторически преглед, 5-6, с. 160-189.

Даймънд, Дж., (2006). Пушки, вируси и стомана. Какво определя съдбата на човешките общества. С.: Изд. “Изток-Запад”.

Даскалов, Р. (2005). Българското общество 1878-1939. Т. 2 “Култура и общество”. С.: Изд. “Гутенберг”.

Кацаркова, В. (1994). Стопанска история на Новото време. ПУИ “Паисий Хилендарски”.

Кацаркова, В. (2004). Професор Иван Кинкел и академик Жак Натан – доайени на стопанската история в България. – В: Историческата наука в полза на България. Т. 1. С.: УИ “Стопанство”.

Кинкел, Ив. (1921). Опит за построяване на нова теория относно стопанското развитие на културното човечество. – В: Годишник на Софийския университет, Юридически факултет, с. 1-303.

Кинкел, Ив. (1925). Курс по сравнителна история на стопанския строй в Ново време. Университетска библиотека №47.

Кинкел, Ив. (1926). Стопанската култура на прабългарите (V-XIV векове). История на българското народно стопанство в монографии.

Професор Иван Кинкел като теоретик на стопанската история (критичен анализ)

Кинкел, Ив. (1930). Етическия фактор в стопанската история. – В: Годишник на Софийския университет, Юридически факултет, 1929-1930.

Кинкел, Ив. (1931). Методите на познанието в съвременната социология. – В: Годишник на Софийския университет, Юридически факултет, Т. 26.

Кинкел, Ив. (1932). Рецензия за хабилитацията на д-р Ив. Сакъзов. – В: Годишник на Софийския Университет, Юридически факултет, 1932-1933.

Кинкел, Ив. (1934). Биологическият фактор в стопанската история.

Кинкел, Ив. (1937). Економическата автаркия като система на стопанската политика. - Архив за стопанска и социална политика, 1, с. 7-36.

Кинкел, Ив. (1938). По въпроса за характера на българското народно стопанство и неговото развитие през XVII-XIX век (Историко-икономически бележки по повод на един нов стопанско-исторически труд – Икономическа история на България от Жак Натан). - Списание на Българското икономическо дружество, 7, с. 437-449.

Кинкел, Ив. (1941). Учението на Томас Малтус и неговото значение за разбирането на съвременните световни събития. С.: Популярна научна библиотека “Социологична просвета”.

Кинкел, Ив. (1942). Основните принципи и факторите на стопанската развитие. Част I. – В: Годишник на Софийския университет, Юридически факултет.

Кинкел, Ив. (1943). Основните принципи и факторите на стопанското развитие. Част II. – В: Годишник на Държавното висше училище за финансови и административни науки, Т. III, 1942-1943.

Кинкел, Ив. (1943а). История на политическата економия. Част I и II “От Антично време до средата на XIX век”. С.: Университетска печатница.

Кинкел, Ив. (1949). Курс по българска стопанска история.

Попър, К. (2000). Нищетата на историцизма. С.: Изд. “Рива”.

Саздов и др. (2002). История на националното и световното стопанство. С.: УИ “Стопанство”.

Смит, А. (2006). Богатството на народите. С.: ИК “Рата”.

Фон Мизес, Л. (2011). Човешкото действие. Трактат по икономика. С.: Изд. “МАК”.

Шпенглер, О. (1994). Залезът на Запада. Т. 1 “Форма и действителност”. С.: Изд. “Лик”.

Алманах на Софийския университет Св. Климент Охридски. Животописни бележки и книгописни сведения за преподавателите. С., 1940

Историческата, юридическата и икономическата наука в полза на България. УИ “Стопанство”, 2004.

История на икономическата мисъл в България. Т. 2. С., 1973.

Coutts, M. C., P. M. McCarrick (1995). Kennedy Institute of Ethics Journal, V. 5 (2), p. 163-178.

Louzek, M. (2011). The Battle of Methods in Economics. The Classical Methodenstreit – Menger vs Schmoller. - American Journal of Economics and Sociology, Vol. 70, N 2 (April 2011), p. 439-463.

Malthus, T. M. (2008). An Essay on the Principle of Population. Oxford World's Classics.

Mises, L., (2005). Theory and History. An Interpretation of Social and Economic Evolution. Liberty Fund Indianapolis.

Nenovsky, N. (2012). Ivan Kinkel's (1883-1945) theory of economic development. - European Journal of the History of Economic Thought.

Polanyi, K. (2001). The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time. Boston: Beacon Press.

Roncaglia, A. (2005). The Wealth of Ideas. A History of Economic Thought. Cambridge University Press.

Fogel, R. (1965). The reunification of history with economic theory. - The American Economic Review, Vol. 55, N 1/2 (Mar. 1, 1965), p. 92-98.

Say, J.-B. (1971). A Treatise on Political Economy or the Production, Distribution and Consumption of Wealth. Augustus M. Kelley Publishers.

Vateva, S. (2011). Creation and Development of the Faculty of Economics and Business Administration at St. Kliment Ohridski University of Sofia. Annuaire de L'Universite de Sofia "St. Kliment Ohridski". Faculte des Sciences Economiques et de Gestion, Tome 9, p. 19-28.

Weikart, R. (2002). Darwinism and death: devaluating human life in Germany 1859-1920. - Journal of the History of Ideas, Vol. 63 (2), p. 323-344.

The German Historical School. The Historical and Ethical Approach to Economics. Edited by Yuichi Shinoya. Routledge Studies in the History of Economics, 2001.

15.XI.2012 г.